

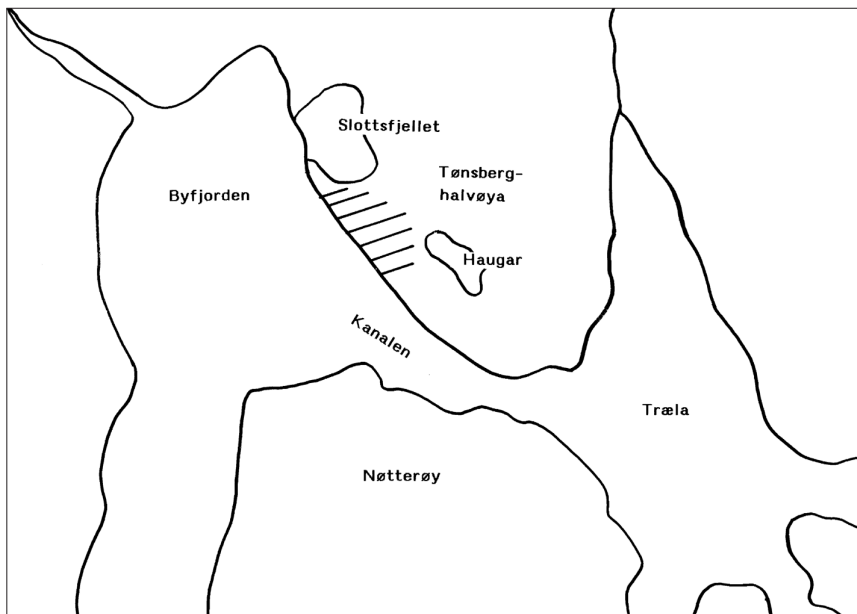
Tønsberg

– bebyggelse og beboere fra 1000-tall til 1200-tall

Den eldste beskrivelsen av Tønsberg som by er av Snorre Sturlason, med referanse til Tønsberg som by på slutten av 800-tallet. Arkeologiske spor forut for 1000-tallet er imidlertid sparsomme. Spørsmål er knyttet til hvem som anla byen og når den ble anlagt, og om byen ut over å ha hatt en lokal/regional betydning som en havn også har hatt en rikspolitisk betydning.

Topografien

Tønsberg ligger på en halvøy på vestsiden av Oslofjorden. Sør for byen ligger Nøtterøy, som er atskilt fra Tønsberg av et smalt sund, i middelalderen kalt Skiljasteinsund og nå Kanalen. Middelalderbyen Tønsberg lå på nordøstsiden av Kanalen, med biskopens gård Teigar på Nøtterøysiden. Hovedleia inn mot byen var via Vestfjorden på Nøtterøys vestside. Østover gikk leia fra byen først over den såkalte «Træla», et større vikområde, som i nord fører opp til Oseberg. Videre østover går leia gjennom et smalt sund mellom øyene Jersøy og Husøy, ut mot Oslofjorden. Fordi Skiljasteinsund til tider var oppslammet og vanskelig farbar, har det

Figur 1. Tønsbergs: Beliggenhet og sjøveis adkomst. Tettbebygget område under høymiddelalderen er skravert.

noen ganger vært nødvendig å seile rundt Nøtterøy for å komme helt inn til Tønsberg, også selv om en kom nordfra (Fig. 1).

Bybebyggelsen ligger sør for og under foten av Slottsfjellet, det middelalderske borganlegget, i skrånende terreng ned mot sjøen (Fig. 2). I bakkant av byen strekker det seg et høydedrag sørøstover mot tingstedet Haugar.

Figur 2. Utsikt østover mot Slottsfjellet og byen. Den eldste bebyggelsen lå på sørsiden av fjellet.

Skriftlige kilder

Norske skolebarn har lenge lært at Tønsberg er Norges eldste by og tønsbergensere flest vil gjerne også tro dette. Grunnen er kort og godt Snorre! Tønsbergs mye omdiskuterte identitet som «Norges eldste by» er basert på Snorres beskrivelse fra 1230-årene, i forbindelse med kong Harald Hårfagres reise til slaget ved Hafrsfjord på slutten av 800-tallet: «Haraldr konungr kom lidi sinu austr i Vik ok lagdi inn til Thunsbergs; thar var tha kaupstaðr» (Harald Hårfagres saga, Codex Frisianus 45 og Heimskringla I:115). Hva som menes med kaupstaðr, kan diskuteres, og begrepet kaupstad med betydningen et sted der det foregikk «kaup», er med hensyn til Tønsberg diskutert av Jan Brendalsmo i hans magisteravhandling, «Tønsberg før år 1000» (Brendalsmo 1994).

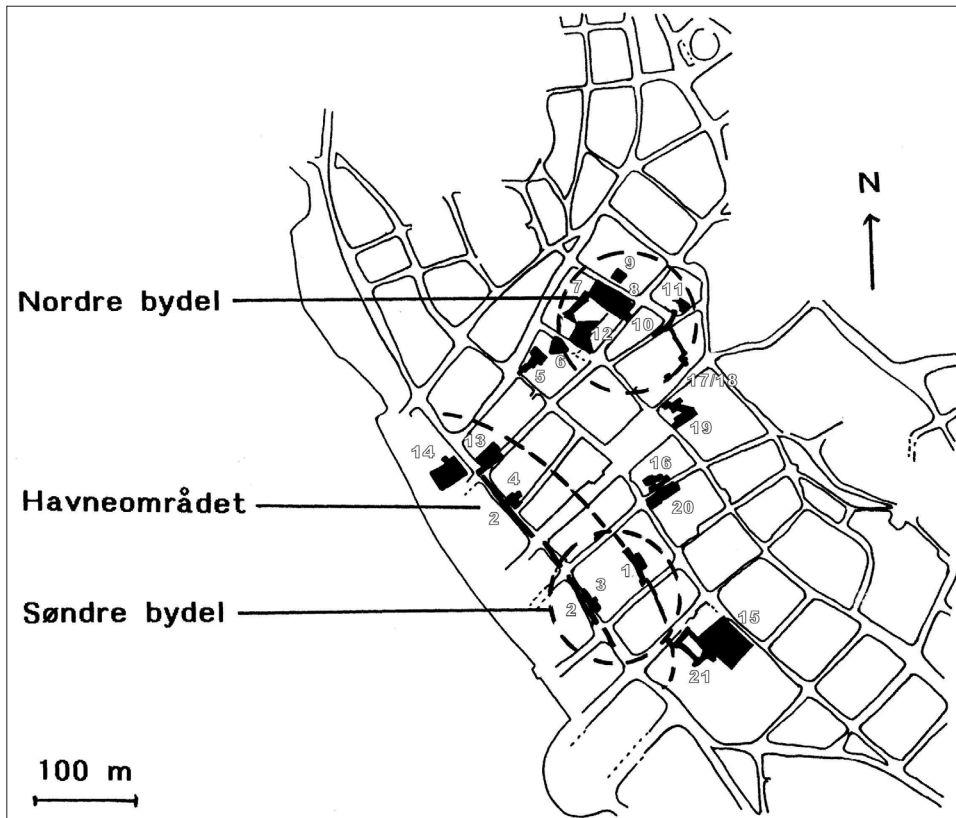
Første gang byen omtales i en samtidskilde er ca. 1130, da Ordericus Vitalis nevner Tønsberg som én av landets seks byer (civitates). En annen tilnærmet samtidighet mellom nedtegnelse og beskrevet hendelse har vi i forbindelse med et besøk av korsfarere i Tønsberg i «Historia de profectioe danorum in Hierosolymam» (trolig fra 1201), der en kannik beskriver sitt møte med Tønsberg i 1191. Historia skriver at byen ligger langs sjøen, med brygger for besøkende skuter. Videre gir den også en beskrivelse av Slottsfjellet som et fjell med «bratte skrenter som gjør det nesten til en befestet borg». Det vises til at det på fjellet ligger en kirke viet til St. Mikael med tilknytning til premonstratenserne (Olavsklosteret) nede i byen.

Tønsberg opptrer hyppig i skriftlig kildemateriale fra middelalderen. En registrering av alle skriftlige henvisninger til Tønsberg (med unntak av henvisninger til Slottsfjellet, kongsgård og kirkelige institusjoner) er foretatt av Jes Wienberg i forbindelse med publiseringsprosjektet «Nordre bydel» (Wienberg 1992). Hans målsetting var å se på hva som er karakteristisk ved

den middelalderiske byplanen, hvordan tomtene så ut, om gårdene og tomtene var forskjellige ut fra hvor i byen de lå og hvem som brukte dem.

Arkeologien – publiseringshistorikk

Det er gravd mer eller mindre jevnlig i Tønsberg fra begynnelsen av 1970-årene, med den siste større undersøkelse i 1999. Resultater fra undersøkelsene har blitt rapportert på noe forskjellig vis, og ikke alle er publisert. Fordi publisering før 1978 ikke inngikk i utgravningskostnadene, har man i ettertid måttet bearbeide materiale fra de store utgravningene fra 1970-årene i den grad dette har vært mulig. Dette har resultert i ulike rapporterings- og publiseringsprosjekter, med forskjellig fokus og problemstillinger.

Figur 3. Figuren viser de undersøkte områder i Tønsberg samt avgrensede områder behandlet samlet i publiseringsprosjektene «Søndre bydel» (sirkel), «Nordre bydel» (sirkel) og «Havneområdet» (sørvest for stiple linje). Søndre bydel: Storgaten 24–26 (1), Nedre Langgate – deler av gateløp (2), Nedre Langgate 25/27, «Britanniagården» (3), Nedre Langgate 41 (4). Nordre bydel: Storgaten 47 (5), Øvre Langgate 50 (6), Tollbodgaten 9–11 og Øvre Langgate 65/67 (7 og 12), Baglergaten 2–4 (8), Baglergaten 3 (9), Møllegaten 8 (10), Kammegaten 10 (11), Øvre Langgate 65/67 (12). Havneområdet: Nedre Langgate 45/47 – «Kjølnertomten» (13), Nedre Langgate/Møllegaten – gateløp (2), Nedre Langgate 40 (14).

Andre undersøkelser/upublisert: Storgaten 16 – Olavsklosteret/Essotomten (15), Storgaten 35/37 (16), Slottsbakken A-D (-), Torvgaten 2 (17), Kammegaten 5/7 (-), Torvgaten 6 (18), Baglergaten 1 (-), Øvre langgate 57/59/Torvgaten 1 (19), Storgaten 33, Tjømegaten 1 (20), Storgaten 18 (nå Storgaten 16), Conradsigate 5/7 (21), Storgaten 16 (21), Storgaten 23/25 (-).

Mot slutten av 1970-årene forelå det ubearbeidet dokumentasjonsmateriale fra mange og store undersøkelser, og det ble satt opp en overordnet rapporterings/publiseringsplan for disse «restanser». Det var tenkt en femdelt publisering. Byen ble inndelt i fire områder/bydeler, med en femte publiseringsdel tiltenkt de monumentale byggverkene. Tre av arbeidene er gjennomført, om enn ikke helt etter opprinnelig plan med hensyn til innhold og form. Såkalt «midtre» del av byen og monumentene er således ikke omhandlet i to egne publiseringsprosjekter, men inngår delvis i de nevnte eller i andre publiseringssammenheng.

Publiseringsprosjektene basert på soneinndelingen i «Søndre bydel», «Nordre bydel» og «Havneområdet» har medført at man i ettertid i stor grad refererer til disse begreper/bydeler ved behandling av materiale fra Tønsberg. Inndelingen danner også grunnlag for ulike sammenlignende analyser i form av aktivitetsanalyser. Figur 3 gir et overblikk over de ulike bydelene og Havneområdet med referanser til de fleste arkeologiske undersøkelser som er foretatt der, tall i parentes i teksten fremover refererer til figur 3.

Periodisering

Man kjenner fra skriftlige kilder til fem branner i Tønsberg fra middelalderen, herav er fire fra 1200-tallet (1248, 1258, 1275 og 1287). Selv om brannen i 1258 er nevnt som ødeleggende for byen i Håkon Håkonssons saga, har det arkeologisk sett vært vanskelig å finne sammenheng mellom brannene over større områder av byen. Vi kan med andre ord ikke inndele materialet i klare brannhorisonter som man eksempelvis gjør det i Oslo og Bergen. En inndeling i tidsavgrensede, snevre, horisonter som gjelder for hele byen er vanskelig, og derfor er materialet kun inndelt i tre hovdeperioder: 1: før år 1000, 2: 1000- og 1100-tallet, og 3: 1200-tallet, med noen grad av henvisning fremover i tid.

Før år 1000

Med unntak av det utfylte havneområdet er det avdekket spor etter jordbruk (i form av ardspor) i de andre delene av byen. De dateringer som foreligger, er innenfor en periode fra ca. 700 til 900-tallet. På Haugar er det to gravhauger fra 400–500-tallet.

Søndre bydel og havneområdet

Ved undersøkelsene i Storgaten 16–18/Conradisgate 5–7 (21) ble det under utgravningene av Olavsklosteret avdekket et gravfelt fra vikingtid. Området har også vært benyttet til jordbruk. Der var ingen rester av bebyggelse før klosteret ble anlagt på 1100-tallet.

Nordre bydel

I Storgaten 47 (5) ble det påvist spor etter ulike aktiviteter fra 1000-tallet (ardspor) og senere. Det ble også avdekket stolpehull og kokegroper. En renne ble i utgangspunktet tolket som en mulig veggrenne, med en senere alternativ tolkning som en markering av grense. Rennen og rester etter flettverk lå under passasjen i overliggende bebyggelsesfase

Øvrige undersøkte områder

I skråningen mellom Slottsfjellet og Haugar (Øvre Langgate 57/59 (19), 65/67 (12) og i Storgaten 47 (5), nevnt over) ble det funnet rester etter fem mulige/tre sikre bygninger med nedgravde veggrenner og/eller stolper. Dateringsramme for de tre bygningene er 600–1000-tallet. Bygningene hadde en noe ulik innbyrdes orientering (Brendalmo 1994:77 ff).

Mellom Olavsklosteret og dagens torv ligger utgravingsfeltene Storgaten 23–25, 33 (20) og 35–37, alle på oppsiden av Storgaten, det middelalderske «stræti», og rett sør for der Mariakirken lå (på sørvestre side av dagens torv). De undersøkte områdene var preget av til dels dårlige bevaringsforhold og nyere nedgravinger/forstyrrelser, og de arkeologiske levningene var derfor fragmentariske.

Sett under ett, har ingen av de arkeologiske levninger fra denne perioden urban karakter, og omfatter rester etter jordbruk, graver og spredte rester av bebyggelse.

1000- og 1100-tallet

Søndre bydel og havneområdet

Strandlinjen rundt 1100 lå tvers over undersøkelsesfeltet i Storgaten 24–26 (1). I eldste bebyggelsesfase ble det avdekket stolpehull, tolket som rester etter husfundament, og en rad med hull etter staur som er tolket som spor etter et gjerde. Datering (av organisk materiale) av denne eldste fasen er trolig 1000-tallet. Når det gjelder bebyggelse, skiller denne eldste fasen, med sine sparsomme rester etter bebyggelse, seg fra den påfølgende ved en annen orientering i forhold til sjøen.

Den påfølgende fase er datert gjennom gjenstandsmateriale til slutten av 1100-tallet. Det har skjedd en foretting av området, med en bebyggelsesstruktur som består av smale rekker av bolverkskar/hus og passasjer i retning mot sjøen. En av bygningene, som må ha stått i vannkanten, var fundamentert mot sjøen med små laftekasser under hjørnene. Et buet flettverksgjerde sto mellom disse, kanskje som forstøtning for å hindre utskylling av masser ved høyvann. En av bygningene hadde ildsted midt i bygningen.

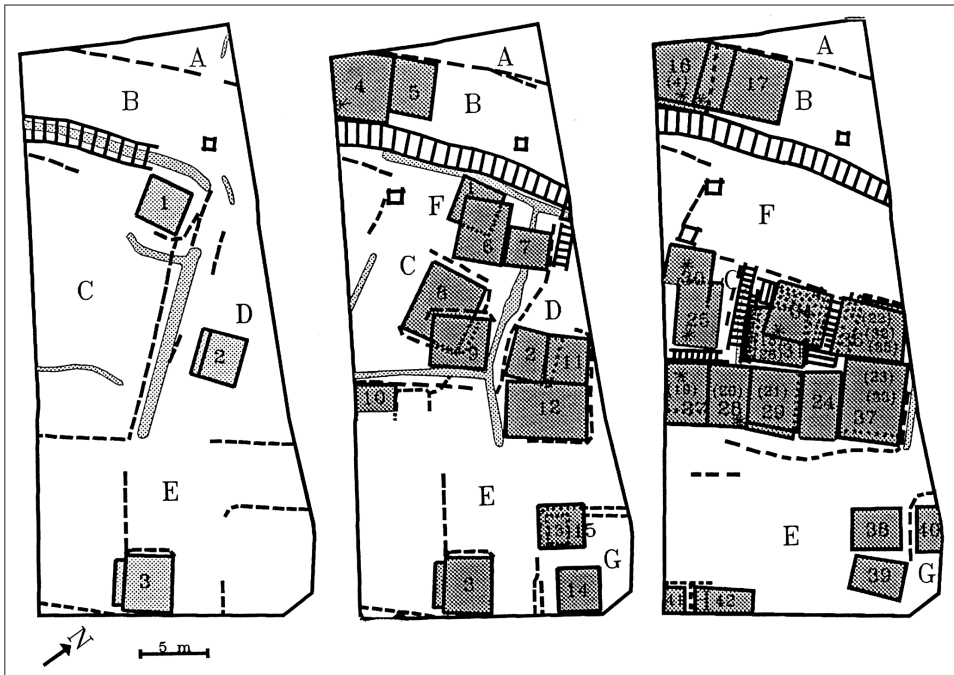
Resultater av de undersøkte områder langs *Nedre Langgate* og de langsgående grøfter i selve gaten viser en utvikling av bebyggelsen i området fra bolverk/bryggekar til husbebyggelse, med gradvis forskyving av bebyggelsen utover i havnebassenget. De eldste levninger som ble avdekket, er et laftet bolverkskar, datert til rundt 1100, i øvre del av feltet *Nedre Langgate 45*. Dette sto på sjøbunn, 2,35 moh. Dette betyr at den eldste strandlinjen her må ha ligget minst 30 meter ovenfor *Nedre Langgate* på 1000-tallet (Eriksson 1986: 84).

Nordre bydel

I Storgaten 47 (5), i en bebyggelsesfase anslått fra begynnelsen av 1100-tallet, fant man den første trebrolagte passasje og hus med tregulv. Passasjen hadde retning mot stranden, og hadde med unntak av det første nivået av passasjen omtrent samme løp gjennom hele middelalderen; den endret noe retning i forbindelse med byggingen av Peterskirken/steinkirken. Den tidligste orientering kan derfor kanskje ses i sammenheng med en tidligere kirke. Etter bygging av steinkirken har passasjen vært bindeledd mellom kirken og Stræti. Gjennom hele middelalderen lå det bygninger langs passasjen. Samlet sett kan man si at området avdekket i Storgaten 47 viser bymessig bebyggelse fra tidlig 1100-tallet.

I Øvre Langgate 65–67 (12) lå Peterskirken. Det ble funnet flere grenselinjer, grøfter, som var eldre enn kirken og kirkegården. Kirkegården kan følges i flere nivåer, og de eldste gravene hadde en annen orientering enn overliggende, hvilket kan være en indikasjon på en forløper til den avdekkede steinkirken. Den eldste kirkegården var avgrenset av flettverksrenne i nordvest-sørøst.

Det største undersøkelsesfeltet i området er Baglergaten 2–4 (8) og materialet herfra er omfattende bearbejdet i forbindelse med «Nordre bydel»-prosjektet. Bebyggelsen ble inndelt i fem hovedperioder, med den eldste vagt datert til «før 1150». Denne omfatter en jordbruksperiode forut for middelalderbebyggelsen. I periode II, fra siste halvdel av 1100-tallet/ rundt 1200, blir området inndelt i fem tomter og de første bygninger oppført. Tomtegrensene kan spores i form av lagskiller, grøfter, gjerder og også ulik deponering av avfall (avdekket ved aktivitetsanalyse, Ulriksen 1996:57). Her ble avdekket en tilsynelatende annen og mer åpen bebyggelsesstruktur enn i områdene nærmere sjøen (Fig. 4).

Figur 4. Baglergaten 2/4, Nordre bydel. Figuren viser bebyggelsesutviklingen over tre perioder. Fra venstre periode II (ca. 1150–1200), periode III (ca. 1200–1250) og periode IV (ca. 1250–1325). Feltet er inndelt i tomter med hus. Tomtegrensene markeres av grøfter, gjerder og passasjer, med grøftene som den eldste form for grenser.

Øvrige undersøkte områder

Ovenfor torvet er det foretatt undersøkelser i Øvre Langgate 57–59 (19), Torvgaten 2 (17) og 6 (18), Kammegaten 5–7, Kammegaten 10 (11) og Baglergaten 1. Området ligger tilnærmet mellom middelalderbyens Peterskirke og Mariakirke, og mer eller mindre i utkanten av middelalderbyen. De undersøkte områdene er alle små, med tynne kulturlag. Daterbart materiale er sparsomt. De eldste bebyggelsesrestene over dyrkningslag synes å være fra 1100-tallet.

Det ble i området funnet seks brønner med ulik datering: Den eldste lå i Kammegaten 10 (11) og ble C14-datert til AD 881–984. Denne kan ha tilhørt en eldre gård.

Deler av området har vært fuktig og var drenert. Rester av et smalt plankedekke i Kammegaten 10 kan ha vært lagt for å bedre fremkomst i vått område, men noen større passasje ble ikke

funnet i noen av undersøkelsesområdene. Derimot var det spor etter renner og stolperekker som tolkes som grenser. Blant annet ble det i Torvgaten 6 (18) funnet en renne nettopp der gårdsgrenser er markert på kart fra 1860-årene

Bebyggelsesrestene var som sagt sparsomme, noe som delvis kan skyldes bevaringsforhold og at undersøkelsesområdene var små, men som nok også kan avspeile en historisk realitet. I Baglergaten 1 var det ingen bygningsrester. I Kammegaten 10 lå rester av en laftet bygning og et senere stolpebåret hus, og i Torvgaten 6 lå det i eldste fase over dyrkingssporene en mulig stolpebygning, etterfulgt av en laftet bygning. Flere bebyggelsesrester ble funnet i Torvgaten 2, med fire laftebygninger tilnærmet over hverandre med omtrent samme orientering, men så ligger da også dette området nærmest byens sentrum av de tidligere nevnte områdene. Nærmere sentrum lå også bebyggelsesrester i Øvre Langgate 57–59, men her var bevaringsforholdene såpass dårlige at sikker rekonstruksjon av bebyggelsen var vanskelig (Wienberg 1991:82).

Storgaten 16–18/Conradisgate 5–7 (21) omfatter Olavsklosteret med klosterbygninger og rundkirke. Klosteret er første gang indirekte omtalt i 1191, mens kirken er første gang omtalt i 1207.

I Storgaten 35 (16) var de eldste levninger av bosetning over dyrket mark (ardspor), funn av ovalformet veggrenne og ildsted. Dette er tolket som hus med datering «muligens første halvdel av 1000-tallet» (Eriksson i Tjeldvoll 1990:Bilag 3). Påfølgende bebyggelsesfase var vanskelig å tolke og datere, men det synes som at det har foregått en utparsellering av området til mindre enheter, med øst-vestgående flettverkskonstruksjoner, gjerder eller renner, som har fulgt samme løp over flere faser (Tjeldvoll 1990:39). Om den nevnte bygningen kan relateres til jordbruksaktivitetene eller til utparsellerte tomter, er vanskelig å avgjøre. Neste bebyggelsesfase er den første med daterbare gjenstander; keramikk fra 1100-tallet til begynnelsen av 1200-tallet.

Samlet sett for perioden er omfang og karakter av 1000-tallsbebyggelsen usikker. Det er først rundt 1100 at vi finner den eldste påviselige bymessige bebyggelse, i Storgaten 47(5). Andre tidlige spor fra denne tiden er fragmentariske, som et mulig tredekke passasje i Storgaten 35–37.

Utover på 1100-tallet foreligger det rester etter en tettere bebyggelsesstruktur over et større område, fra Peterskirken i retning mot sjøen og sørover. Bebyggelsen har langsmale bygningsrekker med gavlen mot sjøen. Utover på 1100-tallet mot 1200 blir området bak Peterskirken bebygget, med en noe «løsere» struktur (jf. undersøkelsene i Baglergaten 2–4 (8)). Tomtegrensene kunne spores ved grøfter, gjerder, lagskiller og ulik deponering av avfall. De første bygningene ligger spredt.

Fra undersøkelsene i Torvgaten 2 (17), Torvgaten 6 (18), Baglergaten 3 (9) og Kammegaten ser vi at bebyggelsen har strukket seg hit mot slutten av 1100-tallet. Videre ble det ved undersøkelsene i Nedre Langgate avdekket en klar avgrensning av bryggene. Resultater fra undersøkelser og overvåkinger tyder på at bebyggelsen oppover fra sjøen har fulgt en tilnærmet samme avgrensning. Dette betyr at Olavsklosteret har ligget i utkanten av og var atskilt fra selve bebyggelsen.

Som nevnt, kan Peterskirken ha en eldre forløper enn steinkirken. Eldste skriftlige henvisning til en kirke er fra 1019 da en navnløs kirke inngår i fortellingen om Kong Rørek i Olav den Helliges saga, nedtegnet ca. 1220–30 av Snorre Sturlason. En mer pålitelig henvisning

til en kirke foreligger i Saxos Gesta Danorum, i forbindelse med Kong Valdemars besøk i Tønsberg i 1165, men uten noen nærmere presisering. Den eneste kirken som med sikkerhet er fra 1100-tallet, er således Mikaelkirken på Slottsfjellet, nevnt 1191 i forbindelse med et premonstratenserkloster i byen. Bakre datering for Peterskirken, det vil si den eventuelle forløper til den romanske steinkirken, vet vi ikke noe om. Det er kun eldre graver med annen orientering enn de overliggende som er knyttet til steinkirken, som indikerer en eldre fase.

1200-tallet

Søndre bydel og havneområdet

På 1200 og 1300-tallet ble strukturen av smale bygningsrekker, gjerder og passasjer opprettholdt i Søndre bydel. I Storgaten 24/26 (1) ble det i alt funnet fem ildsteder, men ingen senere enn fra fjerde bebyggelsesfase, datert til slutten av 1200-tallet. Om dette skyldes bruken av bygningene i området, eller om det kan ses i sammenheng med bestemmelser i Byloven om at virksomheter med bruk av ild skulle plasseres i nordre del av byen, vet vi ikke.

Bryggene har på denne tiden ikke dannet en tett front mot sjøen. Bebyggelsen ned mot sjøen hadde en struktur av smale husrekker, avgrenset av passasjer, veiter eller dråpefall, og denne strukturen ble opprettet allerede ved anleggelsen av bryggene. Her har det skjedd en utvikling fra renner til tildekte passasjer. Grensene var i de eldste bolverkskarene ofte markert med åpne renner mellom avsluttede kar. Etter hvert ble det anlagt et dekke over disse, men med noe forskjellige konstruksjonsmåter; når bygninger ble anlagt på bryggekarene, ble ofte passasjedekket anlagt over og langs bryggekarets ytterside på den ene eller den andre siden, med bygningens gulvdragere som fundament for passasjen. Her var det med andre ord en konstruksjonsmessig fysisk sammenheng mellom hus og passasje. Forskjeller i konstruksjonsmåter og vedlikehold for de respektive sider kan tyde på forskjellige eiere – hvilket er interessant sett i relasjon til diskusjonen omkring bygårdstrukturen for Tønsberg; om her var såkalte dobbelt- eller enkelgårder. Bebyggelsen med tettliggende husrekker har dråpefall på den ene siden og passasje på den andre. At dråpefall danner en grense mellom gårdene, er det enighet om. Spørsmålet er om passasjen ligger midt i en gård med en husrekke på hver side, det vil si man har dobbeltgårdsystem som i Bergen (Lindh 1984; Eriksson 1986) eller om også den danner en grense, og det dreier seg om en enkeltgård (Wienberg 1992:100). At det i *Nedre Langgate* er klare spor etter forskjellig grad av vedlikehold i noen av passasjene, støtter en antagelse om at her har vært enkeltgårder. Det er imidlertid ikke dermed sagt at her ikke kan ha forekommet begge gårdstyper.

Et fellestrekk for bebyggelsen i området er at bygningsfundamentene over tid endret karakter og fulgte en utvikling der de eldste besto av sviller direkte over bryggekarene eller lagt rett på bakken. Disse var ofte trapesformede. Deretter ble bygningene anlagt på hjørnestabber, etterfulgt av stabberader og i siste fase med steinrekker som fundament. Denne utviklingen har vist seg å være gjennomgående for de undersøkte områdene.

Bebyggelsen i Tønsbergs havneområde viser stor grad av kontinuitet med hensyn til tomtebredder mellom passasjene. Arealmessig har imidlertid bygningene variert. Det er spesielt i *Nedre Langgate 45* (13) dette kan observeres, med foretting av bebyggelsen innad i bygningsrekkene. Ulike hustyper er avdekket, og de langt fleste er oppført i lafteteknikk. På dette feltet kunne man påvise tre stadier av bryggeutvidelser (kaifronter), der den yngste utvidelsen synes å falle sammen med kaifronten som er avdekket i *Nedre Langgate 41* (4) og datert til 1200-tallet.

Nordre bydel

I det lille feltet Baglergaten 3 (9) – det nordligst feltet i Nordre bydel – ble det funnet levninger fra slutten av 1100-tallet til begynnelsen/midten av 1300-talet, med andre ord med bebyggelse i hovedsak på 1200-tallet. Det ble funnet rester etter syv bygninger, hvorav tre er tolket som bolighus, gruppert rundt en gårdsplass. To mindre dekte passasjer hadde en bredde som tyder på en «lokal» bruk og ikke på noen hovedferdselsåre.

Baglergaten 2/4 (8): Ved begynnelsen av 1200-tallet (Fig. 4, periode III) tydeliggjøres tomtestrukturen og bebyggelsen fortettes. Det ble avdekket åtte klart avgrensede tomter i periodene III–IV.

«Nordre» og «søndre» passasje krysser området, hvorav «nordre» (Fig. 4, mellom B og F) var en dekt passasje som kunne følges videre i feltet i Tollbodgaten 9–11 (7). Aktivitetsanalyser viste at «søndre» passasje neppe har vært benyttet som ferdselsåre gjennom området, men snarere til dumping av ulike former for avfall. Alt i alt ble avdekket 42 bygninger i varierende type og størrelse, med ettroms laftehus som dominerende. Bygningene omfattet bolighus, forrådshus og fjøs, men ingen verkstedsbygninger, selv om enkelte åpne områder (som den såkalte «søndre passasje») (Fig. 4, område E) inneholdt til dels store mengder håndverksavfall (metall og lær).

Peterskirkens kirkegård ble igjen utvidet midt på 1200-tallet, denne gang av en mur. Muren ble påtruffet i feltet Tollbodgaten 9–11.

Øvrige undersøkte områder

Felles for undersøkelsesområdene er strukturen av langsmale rekker av bygninger, med passasjer og grenser, i form av grøfter og flettverksrenner, som alle var orientert nordøst–sørvest, i retning mot sjøen. I Storgaten 33 ble det avdekket en brønn som skar gjennom en tidligere passasje, noe som kan tolkes som en endring av struktur og eierforhold – området var blitt privat og kunne disponeres av en gårdeier (Wienberg 1992:76). Funn av en noe tilsvarende plassering av brønn i Storgaten 35 (16) tyder på en endring i bebyggelsesmønsteret ved at smale tomter ble lagt sammen til større. En passasje er også blitt skjøvet noe mot sør. Brønner er for øvrig også avdekket i Baglergaten 1 (1 brønn) og i Kammegaten 5–7 (2 brønner). I Storgaten 35 ble det avdekket bebyggelse fra midten og slutten av 1200-tallet.

Det synes som om tomtene i området etter hvert, og tidvis, endret orientering. I Torvgaten 6 gikk den tidligere nevnte rennen og den senere kjente gårdsgrensen skrått over tidligere bygningsfaser, men sammenfalt i forhold til senere gårdsgrenser. Her har det tydeligvis skjedd en endring på 1200-tallet og som senere ble opprettholdt. I Kammegaten 10 (11) passer imidlertid et eldre gjerde og laftebygning fra 1200-tallet til orientering av dagens Kammegate, mens en flettverksgrøft, det nevnte plankedekket og stolpehuset fra 1300-tallet har en annen orientering. Her har det med andre ord skjedd sporadiske endringer.

Det skjedde mye i byen på 1200-tallet: Bebyggelsesstrukturen ble forsterket og det bebygde området utvidet ved utfyllinger av masser i havneområdet. Det synes som middelalderbyen nådde sin maksimale utbredelse i løpet av 1200- og 1300-tallet.

Aktiviteter og aktører

Middelalderbyen kan grovt sett inndeles i bydeler eller «soner» ut fra sosiale forhold og spesielle funksjoner (se f.eks. Brendalmo 1986). Byen kan også deles i «offentlige rom» (som gater og brygger) og «private rom» (den enkelte gård, bygning eller rom). Aktivitets- og funksjonsanalyser tar utgangspunkt i gjenstandsmaterialet og/eller annet kildemateriale, som frø, pollen, insekter osv. og er sett i relasjon til funnsted. Målsettingen har vært å få bedre innsikt i hvilke aktiviteter som har foregått i det aktuelle «rom» (for nærmere beskrivelse av teori og metode, jf. Nordeide 1989; Ulriksen 1996; Molaug & Ulriksen 2002).

Analysen kan gjøres på flere plan: Analyser av de offentlige rom – gater, brygger og det som ellers strukturerer bebyggelsen på et makronivå – eller analyser av den enkelte bygning på et mikronivå. Det er foretatt aktivitets- og funksjonsanalyser av materialet fra undersøkelser flere steder i byen (Ulriksen 1996; 1998; 2002; 2005), både for den enkelte bygning, tomt, bydel/område, samt sammenlignende analyser av bydeler.

Før år 1000

Fra den eldste perioden er det som alt nevnt i hovedsak kun avdekket jordbruksaktiviteter, i form av ardspor, i tillegg til sparsomme rester etter bebyggelse og gravanlegg.

1000- og 1100-tallet

Materialet i Søndre bydel avspeiler i hovedsak gårdsbebyggelse med husholdsfunksjoner med bolig og lagerbygninger. Det er ingen spor etter omfattende håndverksproduksjon i denne del av byen, kun rester etter enklere håndverk, knyttet reparasjoner av båter (Lindh 1992:268). I den beskrevne beretningen om besøket i Tønsberg i 1191 (jf. over), står for øvrig at bygging og reparasjoner av båt også fant sted lenger nord i byen: «...en slette, rik paa vellugtende blomster med bekvem plads til baade at bygge og istandsette skibe» (Gjessing 1913:89).

I Nordre bydel, i Baglergaten 2/4 (8), er situasjonen en annen. De eldste grensene besto av grøfter og gjerder, og i form av klar avgrensning av kulturlag, der grensene kom til uttrykk i helt ulik avfallsdeponering. Det som dominerte i denne perioden, var avfall fra lærhåndverk. Læravfall ble for så vidt funnet i små mengder over hele byen, men funnmengden i Nordre bydel var av et omfang som tyder på skomakeri. Det lå imidlertid i åpne «fellesområder», uten tilknytning til en bestemt håndverker gård. Innefor de avgrensede tomtene ble det påvist spor etter boligaktiviteter (Ulriksen 2002:38).

Behandlet som del av havneområdet, men i forhold til byens utbredelse i midtre del av byen mot sjøen, ligger *Nedre Langgate 45* (13). For denne tomten er det foretatt analyser på mikronivå, det vil si av materiale knyttet til enkelte bygninger og rom innenfor bygården. Bygården var av «vanlig» lang og smal type, i et område som over tid har vært tilført masse og blitt utvidet mot sjøen. De undersøkte deler av gården ligger her i bakre kant av bryggeområdet. Under utgravningene ble det avdekket en situasjon, datert til 1200-tallet, der to bygninger ble utsatt for samme brann, og der den ene bygningen hadde en annen etasje som raste ned, noe som ga en lukket funnsituasjon. En analyse av denne bygningen, sett i relasjon til under- og overliggende bygninger, ble foretatt for å se om denne stratigrafiske sekvens kunne bidra til å belyse spørsmålet om kontinuitet og aktiviteter i forhold bygningens plassering i gården over tid, og knyttet til spørsmålet om inndeling av en bygård i funksjonssoner.

I den eldste bygningsfasen fra siste halvdel av 1100-tallet/rundt 1200 i det aktuelle analyseområdet lå det to ettromsbygninger. Begge kunne kobles til husholdsaktiviteter i form av oppbevaring/lagring (bl.a. i tønner), men der var ingen gjenstander som reflekterte tilberedning eller servering av mat.

3: 1200-tallet

I Søndre bydel dominerer fremdeles husholdsaktiviteter på 1200-tallet, men bildet er noe mer nyansert nå. Bygninger uten ildsted har ikke kunnet knyttes til spesielle aktiviteter, kanskje med unntak av en 3x3 m stor bygning fra tidlig 1200-tall. Den er frittliggende med ildsted og kokstein utenfor, kanskje «bryggerhusfunksjon»? Dette er i tid før det kom bestemmelser om at bygninger med virksomheter som krevde bruk av ild skulle ligge «oppe på vollene» – det vil si på høydedraget mellom Slottsfjellet og Haugar, og ikke nede i den sentrale bebyggelsen.

Fem bygninger har hatt boligfunksjoner og ildsteder, og i tillegg til det over beskrevne ildstedet har to frittliggende ildsteder kunne knyttes til kalkbrenning og ett til vedlikehold eller reparasjon av båter. Øvrige hus er i hovedsak å betegne som uthus/lagerhus.

Det kan ikke spores noen større handelsvirksomhet i området. Fra første del av 1200-tallet kan keramikk materialet i hovedsak knyttes til hushold/matlaging. Utover på 1200-tallet skjedde det imidlertid en markant endring innen keramikk materialet, med sterk økning av europeisk keramikk, i form av glasserte bordkanner. Disse kom i hovedsak fra Sydskanadinavia, Nederland og England, og kan ha sammenheng med økt fjernhandel.

Undersøkelsene i Nedre Langgate avdekket et tverrsnitt av bryggebebyggelsen, med seksjoner av gårder, avgrenset av passasjer og dråpefall, og med stor grad av kontinuitet med hensyn til disse grensene. Ved å se på fordelingen av gjenstander knyttet til utøvende virksomheter, som for eksempel fiske (båt og fiskeredskaper) med gjenstander for lagring og bearbeiding av fisk (som fiskesperrer), fremkom det store forskjeller mellom seksjonene – forskjeller som avspeiler forskjellig bruk av bygningene og arealene langs bryggene.

I Nordre bydel (Baglergaten 2/4 (8)) skjedde det rundt 1200 en forsterkning, konsolidering, av tomtestrukturen, og nye bygninger ble oppført. Analysene viste forskjeller med hensyn til bygningenes funksjon og de aktiviteter som har funnet sted i området. Imidlertid ble det ikke avdekket én hel sammenhengende gård, men passasjer gjennom området og grenser tyder på at det dreier seg om deler av flere tomter. To av bygningene inneholdt fjøs, og der var dessuten en innhegning for sau. Det ble også funnet omfattende spor etter håndverk, uten at selve håndverksbodene ble påvist. Imidlertid ble det avdekket et interessant mønster i avfallshåndteringen: Gjenstander og avfall knyttet til metallhåndverk ble påvist i et avgrenset område innen én bestemt tomt (Fig. 4, område C), mens avfall etter lærhåndverk og husholdning lå i fellesområder (Fig. 4, spesielt område E). Bygningene i området var åpenbart brukt til husholdsaktiviteter, i hovedsak lagerbygninger og også to fjøs. I siste halvdel av 1200-tallet ble bebyggelsen fortettet ytterligere. Spor etter læravfall fra denne tiden avtar og rester etter metallhåndverket øker. Flere av bygningene hadde ildsteder, og i og omkring disse dominerte gjenstander knyttet til husholdsaktiviteter. Rester etter metallhåndverk synes å vise at metallvirksomheten ble flyttet østover, noe som kan sammenheng med en utvidelse av Peterskirken mot øst. At området ble benyttet til smievirksomhet, sammenfaller med skriftlig nedfelte bestemmelser om plassering av smieboder som skulle ligge «á Vollum vppi», altså oppe på vollen, dvs. høydedraget mellom Slottsfjellet og Haugar.

Som beskrevet over ble det i Nedre Langgate 45 (13) rundt 1200 oppført to toromsbygninger over to ettroms lagerbygninger, hvorav en i to etasjer. Siden andre etasje falt ned ved en brann, dannet den en lukket funnsituasjon. Ingen av bygningene hadde ildsted. Toromsbygninger kan ha vært brukt både som bolig, produksjonssted eller som lager, ofte i kombinasjon. Axel Christophersen betrakter toromsbygninger uten ildsted som lagerbygninger, og mener at todelingen kan henge sammen med «flerbrukerforhold» der man har rettigheter til bruk i hvert sitt rom (Christophersen & Nordeide 1994:179). Funnsammensetningen i de to toromsbygningene i Nedre Langgate 45 var imidlertid av en karakter som tilsier kombinasjonsbruk, også med oppholdsfunksjoner i enkelte av rommene, i og med at gjenstander kunne relateres både til oppbevaring, tilberedning og servering av mat og drikke. I den sammenraste bygningen har det i ett av rommene vært arbeidet med tekstilhåndverk: Det må ha stått en oppstadvev i rommet, og for øvrig fantes mange tekstilredskaper i gjenstandsmaterialet (nåler, nålebryner, sakser, spinnehjul osv.). Med hensyn til husflid kontra profesjonelt håndverk, kan én tolkning være at dette er rester etter husflid, med referanse til Karin Gjøl Hagens arbeid på området, hvor hun mener at oppstadvev i hovedsak er knyttet til husflid, mens det ved profesjonell produksjon ble brukt flatvev (Hagen 1988:318). I samme bygning som veven men i det andre rommet, var det gjenstander forbundet med oppbevaring av mat, men ikke tilberedning eller servering, med andre ord forråds- eller lagerrom.

Disse bygningene ble mot slutten av 1200-tallet/rundt 1200 avløst av en toromsbygning med ildsted. Denne lå forskjøvet noe mot vest. Den inneholdt gjenstander knyttet til hushold og opphold. Som en kuriositet kan nevnes to gjenstander med religiøs tilknytning: en runepinne med en Ave Maria-inskripsjon og et pilegrimsmerke, i form av kamskjell, som var apostelen Jacobs symbol og som ble brakt med hjem etter å ha besøkt St. Jacobs grav i Santiago de Compostela i Spania.

Samlet for de undersøkte bygningene i Nedre Langgate 45 dominerer dermed levninger etter husholdsaktiviteter i alle tre bebyggelsesfaser. Samtidig tyder funnene på at det skjedde en endring fra oppbevaring til tilberedning og servering av mat. Det foreligger et høyt antall skår etter bordkanner fra bygningene fra 1200-tallet, mens disse mangler helt i den eldste fasen. Tolkning av bolig- og oppholdsfunksjoner i yngste fase styrkes ved at materialet fra denne tiden omfatter også personlig utstyr, som kammer og klesplagg, ved siden av de nevnte religiøse gjenstandene og gjenstander knyttet til matlaging/servering.

Rester etter husholdsaktiviteter kunne spores over hele byen, men det har også vært mulig å se forskjellig bruk av områder og også bygninger/rom innad i bygården. Håndverksaktiviteter ser ut til å bli samlet nord i byen, ikke minst på grunn av regulering av virksomhet med bruk av ild. Rester etter handel er forbausende sparsomme, noe som tyder på at byen spesielt på begynnelsen av 1200-tallet har hatt større betydning som havn for regionen enn som fjernhandelsby. Utover på 1200-tallet og på 1300-tallet skjedde det en markant endring i funnmaterialet og sammensetningen av det, noe som tyder på økt fjernhandel.

Gård – by – borganlegg

I den angivelig eldste henvisning til Tønsberg omtales en kaupstad. Det kan diskuteres hvorvidt det på Tønsberghalvøya lå en gård forut for byen, om denne hadde «kaup»-funksjoner (og hvordan man definerer kaupstad) og om man kan skille begrepet kaupstad fra en tidlig middelalderisk by (Brendalsmo 1994). Rett nord for Tønsberg ligger gården

Sem, i Heimskringla beskrevet som kongsgård på 900-tallet. Betydningen av kongsgård kan selvfølgelig også diskuteres; menes det med kongsgård kun kongelig eiendom eller har en kongsgård også administrative funksjoner?

Tønsbergs lokalisering i det sentrale Vestfold byr på et gunstig klima og gode forutsetninger for jordbruk, fiske og ikke minst kommunikasjon. Omfanget av kulturminner rundt byen fra forhistorisk tid viser at dette har vært et «overskuddsområde» med derav følgende forutsetninger for «sentrumsfunksjoner». Om Sem og/eller en gård på Tønsberghalvøya har innehatt slike funksjoner i vikingtid/tidlig middelalder vites ikke, men en gård med slike funksjoner har i tilfelle trolig ligget i nærheten av berget Slottsfjellet, som etter hvert ble et befestet borganlegg.

Den forsvarsstrategiske plassering av et borganlegg på Slottsfjellet er behandlet i et nylig avsluttet forskningsprosjekt om byene Bergen og Tønsberg, der fokus bl.a. har vært på den juridisk avgrensede middelalderbyen – takmarken – med grenser angitt i Magnus Lagabøters bylov fra 1276. Avgrensingen av takmarken har tidligere vært omdiskutert (Gjessing 1913; Johnsen 1929; Eriksson 1976; Wienberg 1991; Lindh 1992; Brendalsmo 1994). I samarbeid med stedsnavnforsker og historiker er det nå i forbindelse med nevnte forskningsprosjekt foreslått en ny avgrensning (Ulriksen 2005:11 ff). Tønsbergs takmark skiller seg fra de andre norske middelalderbyene med hensyn til hvordan grensemarkeringene beskrives og hvilke arealer som omfattes. For Tønsberg synes det ikke som om takmarken har hatt en allmenningfunksjon for byens beboere i samme grad som for de øvrige middelalderbyer: Grensene omfatter ingen «Bymark» utenfor tettbebyggelsen som i Trondheim eller områder med store vassdragssystemer som i Bergen. Tønsbergs takmark er et snevert avgrenset område som i hovedsak omfatter sjø-/fjordområder for innseilingen til byen, og de angitte grensemarkeringene ligger på steder godt synlig fra borgen på fjellet. Takmarken, som et område under kongelig kontroll, er derfor for Tønsbergs vedkommende noe annet enn et utmarksområde for bybefolkningen. Borganlegget har med andre ord en god strategisk plassering for oversikt og kontroll av kommunikasjonsårene til og fra byen land- og sjøveis.

Om fjellet har vært anvendt i forsvarsøyemed i forhistorisk tid, vet vi ikke. Arkeologiske undersøkelser på fjellet har vært konsentrert omkring avdekking av bygningsrester, og funn av gjenstander er nokså usystematisk innsamlet. Det sparsomme funnmaterialet i dette området strekker seg fra steinalder til vikingtid uten at det sier noe om bruken av fjellet i forsvarsøyemed (Eriksson 1995). Den naturlige fjellklippen har imidlertid gode forutsetninger som borg og denne funksjonen er derfor antatt av flere (som Johnsen 1929:35, 139). Det er spørsmål om fjellet med sine naturlige forutsetninger allerede tidlig har vært et militært sentralpunkt, eller om det var først med urbaniseringen av Tønsberg at de militære funksjoner ble sentralisert til Tønsberg.

Beretninger om borgmennene på Slottsfjellet er relativt beskjedne forut for kong Sverre, som beleiret baglernes borganlegg (av tre) på fjellet 1201 og 1202. Etter Sverre ble borganlegget av stein anlagt av Håkon Håkonsson. Hans sønn, Magnus Håkonsson, overtok kongsmakten i 1263 og anla Teglkastellet, den eldste kjente teglbygningen i Norge. Etter Magnus satt Håkon Magnusson på fjellet fra 1299, og han døde her i 1319.

Diplomer, jordebøker og andre dokumenter inneholder referanser til geistlige, adel og borgerskap som gårdsbesittere, men der er kun én referanse som konkret knytter en konge til en bestemt bygård som gårdeier, Magnus Eriksson i 1362 (Wienberg 1992:101).

Før «Nordre bydel-prosjektet» startet opp var det rådende synet at bygårdene var i privat eie i middelalderen. Historikeren Oscar Albert Johnsen skrev i Tønsbergs historie: «... størsteparten av bygårdene eide borgerne selv. Bygrunnen tilhørte derimot opprinnelig kongen; men tomtene innenfor den bebyggede del av byområdet var dog i nogen utstrekning gått over i privat eie» (Johnsen 1929:462). Arkeologisk er det imidlertid vanskelig spore private initiativ og rettigheter til gård og grunn. Det finnes likevel eksempler. Som vi har sett over, kan det spores forskjellige konstruksjonsmåter og vedlikehold på hver side av passasjer. Gjennom skriftlige kilder kjenner vi nå til én eller flere besittere av 47 eiendommer, i alt 101 personer. Wienberg har forsøkt å sammenholde informasjon for enkelte av gårdene med arkeologiske spor (Wienberg 1992). På dette feltet kan det gjøres mer.

I alt har byen elleve kirkelige institusjoner i middelalderen: seks kirker, to klostre og tre hospitaler. Om kirkene vet vi at tre hadde sognefunksjoner i høymiddelalderen, disse var: Lavranskirken, Peterskirken og Mariakirken. Alle kirkene lå innenfor byens takmark, kongens jurisdiksjonsområde. Alle tre ble bygget på 1100-tallet, men Lavranskirken og Peterskirken har sannsynligvis hatt forgjengere.

Mikaelskirken lå oppe på Slottsfjellet. Den er første gang omtalt i 1191 i forbindelse med promonstratenserne nede i byen, som trolig benyttet den som kirke før oppførelsen av rundkirken til deres kloster, Olavsklosteret. Mikaelskirken var del av borganlegget på fjellet, og er trolig oppført som borgkapell tidlig på 1100-tallet. I 1308 omtales kirken som kongelig kapell.

Olavskirken var kirke for premonstratensernes kloster helt sør i byen. Når kirken ble bygget, er usikkert, men den er nevnt i forbindelse med at Erling Steinvegg ble gravlagt der i 1207.

Gråbrødre klosteret har ligget nordøst for Mariakirken, ved foten av Haugar, og anlagt i perioden 1217–1263. Vi vet lite om selve klosterkirken. Håkon Håkonsson lot bygge kirken, og det er beskrevet at han også hadde ansvar for at den ble flyttet til premonstratensernes kloster i Dragsmark i Bohuslän. Om det siktes til fysisk flytting av kirken eller til rettigheter, er uklart. Arkeologisk er rester etter klosterets bygninger bare påtruffet som gjenbruk av stein i kjellere i området.

Thomaskirken er kun beskrevet i Håkon Håkonssons saga, og er ikke kjent arkeologisk. Det er foreslått forskjellige plasseringer av kirken, senest av Jan Brendalsmo (Brendalsmo 1994:Bilag s. 5) som foreslår at kirken var gårdskirke for gården Gunnarsbø, sør for byens takmark.

Det skjedde mye i byen under Håkon Håkonssons regjeringstid på 1200-tallet. Han lot bygge kongsgård ved foten av Slottsfjellet og fjellet ble befestet med bygninger og ringmur av stein. Videre ble Kanalen blir gravd ut, hvilket igjen betydde seilbar atkomst til byen østfra. Tidligere må Kanalen til tider ha vært vanskelig farbar på grunn av at Aulielven har ført med seg store mengder masse ut i havnebassenget. Ved seilleden østover fra byen ligger øya Jersøy (jf. Fig. 1), som flere ganger i middelalderen var benyttet av konge og geistlighet, med gjentatte referanser nedfelt i diplomaterialet.

Bedret sjøveis atkomst til byen på 1200-tallet sammenfaller i tid med at vi ser en endring i gjenstandsmaterialet som tyder på økt fjernhandel. Imidlertid kan man ikke se at fjernhandel har hatt en stor betydning for byen, og byen ser heller ikke ut til å ha hatt en omfattende håndverksproduksjon. Byens betydning må snarere ses i en strategisk og politisk sammenheng, knyttet til den gunstige beliggenheten nær seilleden på vestsiden av Oslofjorden.

Summary

The article gives a survey of the earliest phases of the town Tønsberg, covering three periods: period 1: Before 1000 AD; period 2: The 11th and 12th centuries; and period 3: The 13th century. For each period a brief presentation of the town's settlement structure and development is given, as well as results from analyses of artefacts reflecting activities which have taken place during these periods.

Period 1 bears evidence of agricultural activities, scattered farmhouses and burial grounds; altogether pre-urban activities. During period 2 properties with defined boundaries can be identified, upon which long and narrow buildings were built, orientated towards the sea front. The construction of churches and convents started in period 2. The northern part of the town was built up with a looser property structure than the part of town towards the sea front. During period 3 building development continued all over the town. The mountain Slottsfjellet (Castle Hill) became fortified with stone buildings and a canal was excavated, improving access to the town from the sea.

Analyses of the spread of artefacts reflecting activities and spatial patterns show varying activities in the different parts of town; crafts are thus situated mainly in the northern part, whereas household activities are located all over town. There is furthermore evidence of varying use of buildings/rooms for domestic life or storage/warehouse facilities.

It is well known that royal initiative played an important part in the construction of monumental buildings. For the urban properties written evidence connect approximately 100 named persons to about 50 urban properties. It is, however, difficult to relate this information to the archaeological record. We clearly need to do more on that subject. The town itself is probably founded by royal initiative, even if there is no direct written evidence referring to this. The importance of the town should, however, rather be seen in a more strategic and political context with reference to geographical location, than as an important commercial town, since there is scarce evidence of the latter.

Litteratur

- Brendalsmo, A. J. 1986. *Innberetning over de arkeologiske undersøkelsene i kvartalet Øvre Langgatel Torvgaten/Fayesgatel/Kammegaten, Tønsberg 1976–1982*. Riksantikvaren. Upublisert rapport.
- Brendalsmo, A. J. 1989. *Peterskirken, dens kirkegård og det eldste Tønsberg*. Arkeologiske rapporter fra Tønsberg nr. 2. Nordre bydel. Hefte 1. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Tønsberg.
- Brendalsmo, A. J. 1994. *Tønsberg før år 1000. Fra gård til by*. Varia 28. Universitetets Oldsaksamling. Universitetet i Oslo.
- Christophersen, A. & Nordeide, S. W. 1994. *Kaupangen ved Nidelva*. Riksantikvarens skrifter nr. 7. Trondheim.
- Eriksson, A-L. 1995. *Maktens boningar. Norske riksborgar under medeltiden*. Lund Studies in Medieval Archaeology 14. Stockholm.
- Eriksson, J. E. G. & Thoresen, P. 1976. *Middelalderbyen*. Gamle Tønsberg, hefte 5. Tønsberg
- Eriksson, J. E. G. 1986. Tønsberg. I: Ø. Lunde (red.): *Tre norske middelalderbyer i 1970-årene*. Riksantikvarens rapporter 12: 69–91. Oslo.
- Eriksson, J. E. G. 1990. Et forhistorisk hus i Tønsberg? – Et stratigrafisk problem. I: Tjeldvoll, G.A. (red.): *De arkeologiske undersøkelsene i Storgaten 35–37, Tønsberg 1974*. Arkeologiske rapporter fra Tønsberg. Nr. 4: Bilag 3. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Tønsberg.
- Gjessing, H. 1913. *Tønsbergs historie i middelalderen til 1536*. Kristiania.

- Hagen, K. G.: 1988. *Profesjonalisme og Urbanisering. Profesjonalismeproblemet i håndverket belyst ved et tekstil- og vevloddsmateriale fra middelalderens Trondheim, fra 1000-tallet frem til slutten av 1300-tallet*. Avhandling for dr. philos-graden, Universitetet i Trondheim.
- Johnsen, O. A.: 1929. *Middelalderen. Tønsbergs historie*. Vol.1. Oslo
- Lindh, J.: 1984. *Innberetning over de arkeologiske utgravningene i Storgaten 24/26, Tønsberg, 1979*. Upublisert rapport.
- Lindh, J.: 1992. *Arkeologi i Tønsberg I – Søndre bydel*. Riksantikvarens rapporter 20. Oslo.
- Molaug, P. B. & Ulriksen, E.: 2002. *Liv og bolig – bruk av funksjonsanalyse*. I: Molaug, P. B. (red.): *Strategisk instituttprogram 1996–2001. Norske middelalderbyer*. NIKU publikasjon nr. 117: 32–36, Oslo.
- Nilsen, H.: 1976. *Norrøne historieskriveres syn på de eldste norske byenes oppkomst og tidlige utvikling*. Bergen.
- Ulriksen, E.: 1996. «*Utkantens håndverkere og arbeidere*» En aktivitetsanalyse av «*Nordre bydel*» i middelalderens Tønsberg. NIKU Temahefte 3, Oslo.
- Ulriksen, E.: 1998. To bydeler i Tønsberg, sammenligning ut fra funksjonsanalyse. I: Molaug, P. B. (red.): *NIKU Strategisk instituttprogram. Norske middelalderbyer: Forskning om norske middelalderbyer. Seminar april 1998*. NIKU Temahefte 27: 51–59. Oslo.
- Ulriksen, E.: 2002. Havneområdet. I: Ulriksen, E.: 2002 (red.): *Tønsberg havneområde. Stratigrafiske analyser. Strategisk instituttprogram 1996–2001 Norske middelalderbyer*. NIKU publikasjon nr. 124: 87–88, Oslo.
- Ulriksen, E.: 2002. Aktiviteter i Tønsberg havneområde. I: Molaug, P. B. (red.): *Strategisk instituttprogram 1996–2001. Norske middelalderbyer*. NIKU publikasjon nr. 117: 37–53. Oslo.
- Ulriksen, E.: 2002. Tønsberg havn. I: Molaug, P. B. (red.): *Strategisk instituttprogram 1996–2001. Norske middelalderbyer*. NIKU publikasjon nr. 117: 29–31. Oslo.
- Ulriksen, E.: 2005. Byens takmark. I: Nordeide, S. W. (red.): *Fra vernesone til risikosone. Studier av middelalderbyene Bergen og Tønsbergs ytterområder. Et prosjekt under NIKUs strategiske instituttprogram 2001–2005. Landskapet som kulturminne*. NIKU Tema 14: 11–18. Oslo.
- Ulriksen, E.: 2005. Havn som kulturmiljø – med utgangspunkt i middelalderbyens havneområde. I: Nordeide, S. W. (red.): *Fra vernesone til risikosone. Studier av middelalderbyene Bergen og Tønsbergs ytterområder. Et prosjekt under NIKUs strategiske instituttprogram 2001–2005: Landskapet som kulturminne*. NIKU Tema 14: 36–45. Oslo.
- Wienberg, J.: 1991. *De kirkelige institusjoner i middelalderens Tønsberg*. Arkeologiske rapporter fra Tønsberg nr. 6. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Tønsberg.
- Wienberg, J.: 1992. *Grund og gård i Tønsberg*. Arkeologiske rapporter fra Tønsberg nr. 9. Nordre Bydel, hefte 3. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Tønsberg.